

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.2(19).2025.218-226

Д. С. Кухленко,
аспірант, Державний податковий університет
e-mail: kolekcia@ukr.net
ORCID ID 0009-0002-9235-0421

ЗАХИСТ ДАНИХ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ БЕЗПЕКИ

У статті досліджено механізм захисту особистих даних учасників кримінального провадження як гарантії забезпечення їх безпеки. Зазначено, що в Україні за останні роки створено багато нових органів, що покликані мінімізувати злочинність у державі, зокрема Національне антикорупційне бюро, Державне бюро розслідувань тощо. Саме нині в умовах активного реформування правоохоронної системи, варто приділити увагу питанню безпечної участі у кримінальному провадженні осіб, які сприяють встановленню істини.

Висловлено позицію, що витонченість та відвертий цинізм, що проявляються останнім часом у злочинців, вимагають нового підходу до забезпечення прав, законних інтересів та, особливо, особистої безпеки осіб, які сприяють встановленню істини у кримінальному провадженні. Особливо це стосується процесуального статусу свідка, який, незважаючи на нові положення Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) 2012 р., залишається одним із найбільш вразливих суб'єктів кримінального процесу. Право на захист та безпеку має бути забезпечене не лише підозрюваному (обвинуваченому), але й тим, хто співпрацює з органами розслідування, заявляє до правоохоронних органів про підготовку до вчинення кримінального правопорушення або вже вчинене кримінальне правопорушення, а також повідомляє відомості, що викривають дії злочинців під час допиту. Також необхідно вживати безпрецедентних заходів для забезпечення безпеки близьких їм осіб та безпеки майна свідків.

Акцентовано увагу на тому, що одночасний допит двох або більше вже допитаних осіб має значний вплив на його учасників, що може як позитивно, так і негативно позначатися на встановленні істини у кримінальному провадженні. Несумлінний учасник такого допиту часто намагається схилити інших до зміни своїх показань на його користь. У разі проведення одночасного допиту з аудіо- та відеоперешкодами анонімний свідок буде захищений від подібного впливу. Підозрюваний (обвинувачений) не матиме можливості побачити свідка і встановити з ним безпосередній психологічний контакт.

Відсутність особистого контакту захищає анонімного свідка від посткримінального впливу, але також створює перешкоди у встановленні істини через унікальні особливості одночасного допиту за стандартною формою.

Ключові слова: забезпечення безпеки, учасники кримінального провадження, судовий розгляд, досудове розслідування.

Поряд із такими болючими для нашої держави проблемами, як організована злочинність і корупція, особливо в державних колах, військова злочинність, потребує невідкладного реформування питання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Особливо це стосується свідків, від показань яких залежить успішне вирішення кримінального провадження.

В Україні за останні роки створено багато нових органів, що покликані мінімізувати злочинність у державі, зокрема Національне антикорупційне бюро, Державне бюро розслідувань тощо. Саме зараз, в умовах активного реформування правоохоронної системи, варто приділити увагу питанню безпечної участі у кримінальному провадженні осіб, які сприяють встановленню істини.

Незважаючи на те, що докази не мають наперед встановленої сили, свідчення учасників процесу складають найбільший відсоток доказів, які підтверджують ті чи інші факти. У п. 16 ч. 1 ст. 7 та ч. 4 ст. 95 КПК України закріплена одна з основних засад кримінального процесу – безпосередність дослідження доказів. Це означає, що рішення суду має бути обґрунтоване показаннями, отриманими безпосередньо в судовому засіданні під час слухання конкретної справи.

У судовому засіданні мають давати показання всі учасники провадження, і завданням держави є забезпечити їх особисту безпеку для встановлення істини у справі. Тільки за цієї умови особи нададуть правдиві показання. Проте закон, який гарантує безпеку учасникам, прийнятий ще 1993 року, і він уже не відповідає сучасним умовам, особливо в частині європейських стандартів, які мають бути основою такого законодавства.

Отже, витонченість та відвертий цинізм, що проявляються останнім часом у злочинців, вимагають нового підходу до забезпечення прав, законних інтересів та, особливо, особистої безпеки осіб, які сприяють встановленню істини у кримінальному провадженні. Особливо це стосується процесуального статусу свідка, який, незважаючи на нові положення КПК України 2012 р., залишається одним із найбільш вразливих суб'єктів кримінального процесу. Право на захист та безпеку має бути забезпечене не лише підозрюваному (обвинуваченому), але й тим, хто співпрацює з органами розслідування, заявляє до правоохоронних органів про підготовку до вчинення кримінального правопорушення або вже вчинене кримінальне правопорушення, а також повідомляє відомості, що викривають дії злочинців під час допиту. Також необхідно вживати безпрецедентних заходів для забезпечення безпеки близьких їм осіб та безпеки майна свідків.

У зв'язку з цим давно назріла потреба передбачити у КПК України можливість допиту свідка під псевдонімом, без вказівки даних про особу в протоколі слідчої дії, щоб нерозголошення особистих даних свідка забезпечувало його безпеку, а також безпеку членів його родини та близьких осіб. Інститут участі анонімного свідка не є новим для міжнародної практики. Термін «анонімність» буквально означає «щось без

Кухленко Д. С. Захист даних суб'єктів кримінального провадження як гарантія забезпечення їх безпеки

вказівки імені автора». Положення цього інституту застосовуються у Франції, США та інших країнах. Крім того, анонімна участь стимулює свідків до сприяння розслідуванню в кримінальному провадженні та отриманню важливої інформації особами, які здійснюють дізнання або досудове слідство.

Чинним кримінальним процесуальним законодавством доцільно встановити право слідчого, за згодою керівника слідчого органу, винести постанову, в якій викласти причини рішення про збереження в таємниці даних про особу, щодо якої забезпечуються заходи безпеки, вказати псевдонім учасника слідчої (розшукової) дії та навести зразок його підпису. Цей зразок підпису буде використовуватися особою, взятою під захист, в протоколах слідчих (розшукових) дій, які будуть проводитися за участю цього суб'єкта кримінальних процесуальних відносин. Така постанова має бути поміщена в опечатаний конверт і долучена до матеріалів кримінального провадження.

Така правова норма забезпечуватиме лише факт поміщення справжніх відомостей про особу, що взята під захист, в окремий конверт, який опечатується та долучається до матеріалів кримінального провадження. Для гарантування прав та законних інтересів осіб, що захищаються, потрібно законодавчо закріпити заборону доступу до конверта з автентичними відомостями іншим особам, крім прокурора, який є керівником розслідування в цьому кримінальному провадженні, та посадової особи, у чиєму провадженні зберігається справа (дізнавача, слідчого та судді). Обмеження кола осіб, які мають доступ до цих секретних даних, спрямоване на забезпечення гарантій захисту та законних інтересів анонімного свідка.

На думку Л. В. Брусниціна, з якою цілком погоджуємося, не варто підшивати конверт з постановою до кримінального провадження та нумерувати його як черговий лист провадження або приклеювати його до внутрішньої сторони обкладинки справи. Такий спосіб не сприяє збереженню інформації, як показує слідча практика. У Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві», а саме в п. а ч. 1 ст. 15 зазначено, що «ці постанови (ухвали) до матеріалів справи не приєднуються, а зберігаються окремо в органі, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження» [1].

У державах, де цей спосіб захисту застосовується, по одному з кримінальних проваджень був використаний зазначений метод розміщення постанови про збереження в таємниці даних про особу, що взята під захист, саме в матеріалах кримінального провадження. Після надходження справи до суду захисник заявив клопотання про додаткове ознайомлення з матеріалами та в ході цього розкрив конверт з постановою. Унаслідок цього справжні відомості про особу, що захищається, стали відомі стороні захисту. Захисник міг і не передати інформацію про анонімного свідка обвинуваченому або його співучасникам, які перебувають на волі, однак сама потенційна можливість поставлення в небезпеку учасника процесу може створити суттєві перешкоди для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Отже, у постанові про збереження в таємниці особистих даних особи, що взята під захист, зазначається її псевдонім. Порядок вибору псевдоніма слідчим не регламентується законодавством. Однак під час вибору псевдоніма потрібно враховувати такі правила.

По-перше, під час вибору псевдоніма потрібно уникати будь-яких збігів зі справжніми даними особи, щоб запобігти можливій розшифровці з боку злочинців. Водночас важливо, щоб псевдонім у вигляді імені не збігався зі справжнім ім'ям особи, що взята під захист.

По-друге, псевдоніми анонімного свідка можуть бути протилежною або тієї самої статі, що й особа, яка захищається. Допустимо використання умовних імен та прізвищ іншої статі, якщо псевдонім, що відповідає статі особи, може дати змогу її ідентифікувати.

Оптимальним є також використання під час складання процесуальних документів формулювань середнього роду, виходячи з поняття «особа, що взята під захист». Це дає змогу засекретити не лише особисті дані, але й статеву приналежність особи, що захищається.

Викликаючи особу, яка бере участь у провадженні під псевдонімом, на допит, слідчий повинен враховувати особливості статусу анонімного свідка, щоб зберегти конфіденційність його даних. Слідчий має ретельно продумати та узгодити з учасником процесу час і місце допиту, щоб уникнути його зустрічі з особами, які можуть загрожувати йому.

Допит може проводитися за місцем проживання або перебування анонімного свідка. Під час реалізації заходів, спрямованих на забезпечення конфіденційності особи свідка, слідчий також повинен продумати порядок виклику. Не потрібно афішувати факт виклику свідка до слідчого за місцем його роботи. У деяких випадках доцільно поєднувати виклик зі службовими справами, забезпечуючи охороною та транспортом для прибуття в слідчі органи і повернення на робоче місце.

Розумним варіантом для забезпечення конфіденційності даних про особу свідка є також проведення допиту за місцем його перебування або в режимі відеоконференції, як це передбачено ст. 232 КПК України. Ця норма передбачає проведення допиту в режимі відеоконференції з іншого приміщення, якщо це викликано необхідністю забезпечити безпеку допитуваної особи.

На думку О. Назарук, Р. Ковальнової, немає потреби викликати свідка під псевдонімом для допиту в правоохоронні органи. Для вирішення цього питання потрібно керуватися нормами кримінального процесуального законодавства, яке передбачає, що допит свідків повинен проводитися в місці їх перебування для забезпечення їхньої безпеки. Це питання набуває особливого значення у зв'язку зі зростанням практики тиску на свідків, залякування з метою відмови від дачі показань або надання неправдивих показань (погроза вбивством, заподіяння фізичної чи майнової шкоди) [2, с. 39].

Забезпечення конфіденційності даних про свідка є складною, багаторівневою та тривалою діяльністю зі здійснення заходів захисту. Згідно з чинним законодавством України керівництво цією діяльністю на стадії досудового розслідування здійснює слідчий (дознавач). У кожному конкретному кримінальному провадженні існують свої особливості та слабкі сторони системи забезпечення безпеки учасника кримінального провадження. Саме слідчий (дознавач) має можливість оперативно відреагувати на зміну тактики поведінки підозрюваного і запобігти порушенню конфіденційності інформації про особу, взятую під захист. Тому правильним є залишити на розсуд слідчого (дознавача) вибір місця проведення слідчої (розшукової) дії.

Досить складною та суперечливою слідчою (розшуковою) дією за участю анонімного свідка є одночасний допит двох чи більше осіб. Ця дія досить специфічна не лише в процесуально-тактичному, а й у психологічному плані. Одночасний допит двох або більше осіб є одним із найбільш гострих методів психологічного впливу на учасників процесу, оскільки він дає змогу «випробовувати показання на міцність». Ця слідча дія часто відіграє роль кульмінаційного моменту, що може змінити подальшу поведінку учасників кримінального процесу.

Зазначимо, що одночасний допит двох або більше осіб може проводитися за наявності чітко визначених умов у КПК України, а саме: наявність суттєвих протиріч між показаннями раніше допитаних осіб. За відсутності таких протиріч проведення одночасного допиту буде незаконним, а отримані результати не матимуть юридичної сили.

Відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, згідно з ч. 9 ст. 224 КПК України, якщо в показаннях допитаних осіб є суттєві розбіжності, слідчий має право провести одночасний допит двох або більше осіб. Ця слідча дія є специфічною та деталізованою формою додаткового допиту учасників кримінального провадження. Вона застосовується в ситуаціях, коли в показаннях раніше допитаних осіб містяться суттєві розбіжності, які неможливо усунути іншими методами. У такому випадку може виникнути питання про можливість участі свідка під псевдонімом в одночасному допиті.

З огляду на комплекс заходів, які здійснюються правоохоронними органами для забезпечення конфіденційності відомостей про свідка з моменту початку кримінального провадження до проведення одночасного допиту, участь анонімного свідка в такій слідчій дії за загальними правилами кримінального провадження позбавила б сенсу всю цю діяльність. Назва самої слідчої дії свідчить про те, що одночасний допит двох або більше осіб за участю анонімного свідка призвів би, якщо не до повного розсекречення його особи, то до результатів, близьких до цього.

З цього погляду проведення одночасного допиту двох або більше осіб за участю анонімного свідка є недопустимим. Тому якщо сторона захисту заявляє клопотання про проведення такого допиту за участю анонімного свідка, доцільно відмовити в його задоволенні з огляду на потребу в забезпеченні безпеки особи, що взята під захист.

Чинний КПК України дає змогу допитувати свідка під час судового засідання з іншого приміщення із використанням технічних засобів (ч. 9 ст. 352 КПК України). Використання відеоперешкод може бути застосовано для анонімного свідка, що забезпечує його безпеку.

У разі потреби проведення одночасного допиту двох або більше вже допитаних осіб у досудовому провадженні вважаємо за можливе застосувати аналогію права та використовувати процедуру, передбачену ч. 9 ст. 352 КПК України.

Як відомо, одночасний допит двох або більше вже допитаних осіб має значний вплив на його учасників, що може як позитивно, так і негативно позначатися на встановленні істини у кримінальному провадженні. Несумлінний учасник такого допиту часто намагається схилити інших до зміни своїх показань на його користь. У разі проведення одночасного допиту з аудіо- та відеоперешкодами анонімний свідок буде захищений від подібного впливу. Підозрюваний (обвинувачений) не матиме можливості побачити свідка і встановити

з ним безпосередній психологічний контакт. Відсутність особистого контакту захищає анонімного свідка від посткримінального впливу, але також створює перешкоди у встановленні істини через унікальні особливості одночасного допиту за стандартною формою.

Також варто звернути увагу на європейські стандарти захисту особистих даних у кримінальному провадженні та можливість їх впровадження у національне законодавство.

Застосовуючи та впроваджуючи європейські стандарти, важливо визначити коло суб'єктів, які мають право на забезпечення безпеки в кримінальному провадженні. Стаття 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» визначає, що за наявності відповідних підстав таке право мають:

- особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в інший спосіб брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень;
- потерпілий та його представник у кримінальному провадженні;
- підозрюваний, обвинувачений, їх захисники і законні представники;
- цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;
- персонал органу пробації;
- свідок;
- експерт, спеціаліст, перекладач і понятий;
- члени сімей та близькі родичі зазначених осіб, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства [1].

Міжнародна практика щодо захисту особистої інформації свідків у кримінальному провадженні розділяє всі заходи безпеки на дві групи: процесуальні та непроцесуальні. Як зазначає Тарас Семків у своїй науковій статті, «процесуальні – це спеціальні правила ведення допиту свідків у межах кримінального провадження, а також процесуальний захист вразливої категорії свідків з метою запобігання їх віктимізації. Зазвичай процесуальні заходи визначені в кримінально-процесуальному законодавстві. Непроцесуальні заходи – це захист свідка через забезпечення його основних прав і свобод шляхом застосування програми захисту свідків» [3, с. 123].

Процесуальні засоби не викликають питань, оскільки їх перелік міститься в Кримінальному процесуальному кодексі України та використовується слідчими у практичній роботі. Що стосується непроцесуальних засобів, то це питання є більш складним. В Україні не використовується Програма захисту свідків, яка діє в багатьох розвинених європейських країнах. Можемо свідчити лише про використання окремих її положень та елементів. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» не розмежовує заходи на процесуальні та непроцесуальні, а його перелік не є вичерпним.

У статті 7 Закону визначено, що заходами забезпечення безпеки є: «особиста охорона, охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення

про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; заміна документів та зміна зовнішності, зміна місця роботи або навчання; переселення в інше місце проживання; поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд» [1].

Якщо розглядати типи практик, які рекомендуються у сфері захисту свідків у кримінальних провадженнях щодо організованої злочинності, можна відмітити, що найбільш поширеними непроцесуальними заходами безпеки у міжнародній практиці, які стосуються захисту свідків і є частиною Програми захисту свідків, є такі:

- фізичний і технічний захист особи та майна;
- переселення, яке може бути тимчасовим або постійним;
- захист персональних даних та інформації про власність;
- зміна персональних даних;
- зміна місця проживання, роботи або навчання;
- зміна зовнішності, включаючи пластичну хірургію;
- соціальна реабілітація;
- фінансова допомога;
- професійна перепідготовка;
- надання консультаційної та юридичної допомоги;
- особливі умови для осіб, які перебувають під вартою [4].

Висновок. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що в КПК України немає визначення поняття «персональні дані», а отже, для його розуміння необхідно звертатися до норм Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI та Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. 2011 року Міністерство юстиції України в своїх роз'ясненнях вказало, що законодавством України не встановлено і не може бути встановлено чіткого переліку відомостей про фізичну особу, які є персональними даними, задля можливості застосування положень Закону до різноманітних ситуацій, зокрема під час обробки персональних даних в інформаційних (автоматизованих) базах та картотеках персональних даних, що можуть виникнути в майбутньому у зв'язку зі зміною в технологічній, соціальній, економічній та інших сферах суспільного життя [5].

Спеціальних норм стосовно персональних даних у КПК України немає, проте засадою кримінального провадження є невтручання у приватне життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>
2. Назарук О. І., Ковальова Р. Я. Режим відеоконференції у кримінальному процесі: переваги та недоліки. *Часопис Київського університету права*. 2017. 2017/1. С. 307–311.

3. Семків Т. Удосконалення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. Випуск 3. С. 119–128.

4. Види практик, що рекомендуються у сфері захисту свідків у кримінальних провадженнях стосовно організованої злочинності / Управління по наркотиках та злочинності ООН. URL : [https://unodc.org/documents/organized-crime/V0853366%20WP%20Good%20Practices%20\(R\).pdf](https://unodc.org/documents/organized-crime/V0853366%20WP%20Good%20Practices%20(R).pdf)

5. Роз'яснення Міністерства юстиції України «Деякі питання практичного застосування Закону України «Про захист персональних даних»» від 21.12.2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0076323-11#Text>

REFERENCES

1. Pro zabezpechennia bezpeky osib, shcho berut uchast u kryminalnomu sudochynstvi : Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 № 3782-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>

2. Nazaruk O. I., Kovalova R. Ya. Rezhym videokonferentsii u kryminalnomu protsesi: perevahy ta nedoliky. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2017. 2017/1. S. 307–311.

3. Semkiv T. Udoshkonalennia zabezpechennia bezpeky osib, yaki berut uchast u kryminalnomu provadzhenni. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. 2017. Vypusk 3. S. 119–128.

4. Vydy praktyk, shcho rekomenduiutsia u sferi zakhystu svidkiv u kryminalnykh provadzhenniakh stosovno orhanizovanoi zlochynnosti / Upravlinnia po narkotykakh ta zlochynnosti OON. URL : [https://unodc.org/documents/organized-crime/V0853366%20WP%20Good%20Practices%20\(R\).pdf](https://unodc.org/documents/organized-crime/V0853366%20WP%20Good%20Practices%20(R).pdf)

5. Roziasnennia Ministerstva yustytzii Ukrainy «Deiaki pytannia praktychnoho zastosuvannia Zakonu Ukrainy «Pro zakhyst personalnykh danykh»» vid 21.12.2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0076323-11#Text>

D. S. Kuhlenko. PROTECTION OF DATA OF SUBJECTS OF CRIMINAL PROCEEDINGS AS A GUARANTEE OF ENSURING THEIR SAFETY

The article examines the mechanism of protection of personal data of participants in criminal proceedings as a guarantee of ensuring their safety. It is noted that in recent years, many new bodies have been created in Ukraine to minimize crime in the country, including the National Anti-Corruption Bureau, the State Bureau of Investigation, etc. Right now, in the conditions of active reform of the law enforcement system, it is worth paying attention to the issue of safe participation in criminal proceedings of persons who contribute to the establishment of the truth.

The position is expressed that the sophistication and frank cynicism manifested recently by criminals require a new approach to ensuring the rights, legitimate interests and, especially, personal safety of persons who contribute to the establishment of the truth in criminal proceedings. This especially applies to the procedural status of the witness, who, despite the

new provisions of the 2012 Criminal Procedure Code of Ukraine, remains one of the most vulnerable subjects of the criminal process. The right to protection and security must be ensured not only to the suspect (accused), but also to those who cooperate with the investigative bodies, declare to the law enforcement authorities about the preparation for committing a criminal offense or already committed a criminal offense, as well as provide information that exposes the actions of criminals during the interrogation. It is also necessary to take unprecedented measures to ensure the safety of persons close to them and the safety of the property of witnesses.

Attention is focused on the fact that the simultaneous interrogation of two or more already interrogated persons has a significant impact on its participants, which can both positively and negatively affect the establishment of the truth in criminal proceedings. A dishonest participant in such an interrogation often tries to persuade others to change their testimony in his favor. In case of simultaneous interrogation with audio and video interference, the anonymous witness will be protected from such influence. The suspect (accused) will not have the opportunity to see the witness and establish direct psychological contact with him. The lack of personal contact protects the anonymous witness from post-crime influence, but also creates obstacles in establishing the truth due to the unique features of simultaneous examination in the standard form.

Key words: *security, participants in criminal proceedings, trial, pre-trial investigation.*

Стаття надійшла до редколегії 7 березня 2025 року